Cult Islam Archit Urban, 2025; 10 (2): 83-104

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : http://dx.doi.org/10.61882/ciauj.10.2.634

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper **Open Access**

Fluid Social Capital: A Theoretical Explanation of Soft Ties within the Context of Intangible Cultural Heritage (Application of Spatial Density Analysis)

Hossein Esmaeili Sangari[1]* , Raheleh Parvin[2]

1. Assistant Professor, Department of Building and Structure Research Institute, National Cultural Heritage Research Institute, Tehran, Iran.
2. Ph.D. Candidate, Department of Architecture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Received: 2025/05/06 Accepted: 2025/10/05

Abstract

Social ties play a fundamental role in cohesion and collective action in contemporary societies. However, a significant portion of these ties emerges through informal and cultural forms that are often difficult to analyze within conventional theoretical frameworks. In the literature on social capital, most approaches focus on institutional structures and formal participation, while soft and context-based relationships have received less attention. This study aims to provide a theoretical explanation of the concept of fluid social capital within the framework of intangible cultural heritage by identifying and analyzing the soft ties that evolve in ritualistic, symbolic, and lived spaces—ties that have the potential to transform into mechanisms of trust, cohesion, and social engagement.

To address the central research question—How does fluid social capital manifest through soft ties in cultural contexts?—this research adopts a mixed-methods approach (qualitative–quantitative) in three stages. In the qualitative phase, through comparative content analysis of theoretical texts and the use of MAXQDA software, four core components were identified: social trust, social participation, cultural memory, and contextual dynamics. In the quantitative phase, these qualitative concepts were converted into measurable indicators and, through the use of Geographic Information Systems (GIS) and Kernel Density Estimation, conceptual maps were generated to illustrate the distribution and intensity of these components within cultural spaces.

Findings indicate that soft ties, despite their apparent instability, possess meaningful structures. Hence, fluid social capital necessitates a reevaluation of conventional theories and encourages interdisciplinary approaches to better comprehend the cultural complexities of informal contexts.

Keywords:

Fluid Social Capital, Soft Ties, Intangible Cultural Heritage, Spatial Density Analysis.

* Corresponding Author: h.esmaeeli@richt.ir

©2025 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

Introduction

In contemporary social systems, intangible cultural heritage plays a critical yet often overlooked role in shaping interpersonal connections and community structures. While traditional sociological analyses have focused primarily on formal and structured social networks, there has been growing recognition of the influence of informal and fluid relationships in sustaining communal trust, participation, and cohesion. These relationships often manifest in temporary, culturally rich contexts such as rituals, ceremonies, and traditional marketplaces.

This research seeks to understand how intangible cultural elements contribute to the formation and visualization of social capital within these ephemeral and non-institutional social spaces. Grounded in theories of fluid social capital and cultural memory, the study aims to analyze how trust, participation, and social cohesion emerge through culturally embedded practices that lack formal institutionalization but possess high symbolic density. It focuses on the spatial and relational dynamics of soft social bonds — specifically, those emerging in marketplaces and communal ceremonies — and seeks to map their density and structure using mixed methodological approaches.

The core research question is: How does intangible cultural heritage manifest and influence the generation of social capital within ephemeral community relationships? This question is explored through a combination of qualitative and quantitative tools that help make visible the often-unseen structures of social interaction.

Materials and Methods

This study employs a mixed-methods approach that integrates qualitative content analysis with quantitative spatial mapping tools. The research process unfolds in three main stages:

1. Qualitative Analysis: Using the software MAXQDA, the researcher coded data based on theoretical frameworks involving four fundamental components of social capital: trust, social cohesion, cultural memory, and social participation. These codes were derived from interviews, observations, and documentation of cultural practices in various social spaces such as bazaars and community ceremonies.

1. Quantitative Mapping: In the second phase, data extracted from qualitative analysis were translated into measurable indicators and analyzed using Geographic Information Systems (GIS). The kernel density mapping technique was applied to visualize the spatial presence and intensity of intangible heritage practices and their relation to social capital formation.

2. Integration and Triangulation: The final stage involved comparing and synthesizing results from both qualitative and quantitative datasets to identify patterns and verify findings. This allowed for a comprehensive understanding of how informal, culturally embedded social bonds take shape and contribute to the formation of fluid social capital.

Through this triangulated method, the study attempts to offer a systematic yet sensitive approach to capturing the intangible and often transient nature of cultural social structures.

Results

The findings reveal that intangible cultural practices act as powerful facilitators of social capital within informal community spaces. The GIS-based spatial analysis showed significant concentrations of social interaction around culturally dense areas such as traditional marketplaces, ritual spaces, and communal ceremonies. These sites serve as hubs for trust-building and social cohesion, despite lacking formal institutional support.

The kernel density maps confirmed the presence of "hotspots," where symbolic practices such as shared rituals or oral traditions were frequently enacted. These spaces displayed higher levels of participation and trust, as coded in the qualitative phase. The data also showed a pattern of temporality and mobility in these

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

social capital formations, emphasizing their dynamic and non-fixed nature.

Moreover, the study identified four key themes: ritual participation, memory transmission, reciprocity networks, and spatial proximity. These themes help explain how intangible heritage sustains meaningful interactions that strengthen the social fabric. Notably, the study found that even in the absence of formal structures, such as registered community organizations, intangible cultural practices consistently fostered resilient and trust-based relationships.

Discussion

These results suggest that intangible cultural heritage should be considered a vital component of community-based social capital. Traditional models that equate social capital with institutional participation often overlook the richness of informal relationships rooted in shared memory and ritual. This study's findings challenge such limited interpretations by highlighting how ephemeral cultural interactions generate strong communal bonds. The use of GIS in combination with qualitative coding has proven effective in mapping these relationships, offering a novel method for visualizing otherwise invisible social structures. In doing so, the research contributes to emerging paradigms in cultural sociology that advocate for fluid, emergent, and interaction-based models of social capital. Furthermore, the study underscores the importance of recognizing and preserving these intangible cultural assets, not only as heritage but as essential elements of social infrastructure. Especially in regions where formal institutions may be weak or distrusted, intangible cultural practices become default platforms for community organization and resilience. The dynamic nature of these bonds—formed in markets, festivals, or even casual neighborhood interactions—shows that culture is not only a repository of identity but a living process through which societies negotiate meaning and structure. Recognizing and mapping this cultural fluidity opens up possibilities for more inclusive, localized, and human-centered policies in heritage management and urban planning.

Conclusion

This study demonstrates that intangible cultural heritage plays a transformative role in generating and sustaining social capital in informal social environments. Through a combination of qualitative analysis and GIS-based spatial visualization, the research uncovers how rituals, memory, and shared practices create dense networks of trust and cohesion outside the bounds of formal institutions.

The findings point toward the need for rethinking policy approaches to cultural preservation and community development, placing greater emphasis on the social functions of intangible heritage. This calls for policies that recognize cultural practices not merely as aesthetic or symbolic artifacts but as strategic tools for fostering participation, solidarity, and resilience in contemporary communities.

Ultimately, the research affirms the view that social capital is not only structured through official channels but often emerges in the soft, symbolic, and ritual dimensions of everyday life. In this light, intangible heritage becomes both a mirror and a motor of social cohesion, deserving central attention in future socio-cultural studies and planning frameworks.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

This page is intentionally rendered without text

این صفحه آگاهانه بدون متن ارائه شده است

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۴؛ ۱۰ (۲) :۱۰۴-۸۳

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : http://dx.doi.org/10.61186/ciauj.10.2.634

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

سرمایه اجتماعی سیال؛ تبیینی نظری از پیوندهای نرم در بستر میراث فرهنگی ناملموس (نحوه کاربست تحلیل چگالی مکانی)

حسین اسمعیلی سنگری[۱]* ، راحله پروین[۲]

۱. استادیار، گروه بنا، پژوهشکده ابنیه و بافت، پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور، تهران، ایران.
۲. دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

دریافت : ۱۴۰۴/۲/۱۶ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۱۳

چکیده

در جوامع معاصر، پیوندهای اجتماعی نقش بنیادینی در انسجام و کنش جمعی ایفا می‌نمایند، لیکن بخش قابل‌توجهی از این روابط در قالب‌های غیررسمی و فرهنگی شکل می‌گیرند که به‌سختی در چارچوب‌های نظری رایج قابل تحلیل‌اند. در ادبیات سرمایه اجتماعی، غالب رویکردها بر ساختارهای نهادی و مشارکت‌های رسمی متمرکز بوده‌اند و روابط نرم و زمینه‌مند کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. بدین‌سان پژوهش حاضر، با هدف ارائه تبیینی نظری از مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» در بستر میراث فرهنگی ناملموس، به شناسایی و تحلیل پیوندهایی می‌پردازد که در فضاهای آیینی، مناسکی و زیسته تکوین می‌یابند و قابلیت تبدیل به سازوکارهای اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی را دارند. در این میان مطالعه پیش رو، در صدد پاسخ به پرسش اصلی "سرمایه اجتماعی سیال چگونه در قالب پیوندهای نرم در زمینه‌های فرهنگی تجلی می‌یابد؟"، از روش تحقیق آمیخته (کیفی–کمی) در سه مرحله بهره می‌برد. به‌طوری که در بخش کیفی، با تحلیل محتوای تطبیقی متون نظری و با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA، چهار مؤلفه بنیادین «اعتماد اجتماعی»، «مشارکت اجتماعی»، «حافظه فرهنگی» و «پویایی‌های زمینه‌ای» استخراج گردید. در بخش کمی، مفاهیم کیفی به شاخص‌های قابل‌سنجش مبدل گردیده و با بهره مندی از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) و تحلیل چگالی کرنل، نقشه‌های مفهومی‌ای از پراکندگی و شدت حضور مؤلفه‌ها در فضاهای فرهنگی ترسیم گردید. یافته‌ها حاکی از آن است که پیوندهای نرم، علی‌رغم ناپایداری ظاهری، واجد ساختارهای معنادار هستند. بدین‌سان، سرمایه اجتماعی سیال مستلزم بازنگری در نظریه‌پردازی‌های رایج و اتخاذ رویکردهای میان‌رشته‌ای به منظور درک پیچیدگی‌های فرهنگی در بسترهای غیررسمی می‌باشد.

واژگان کلیدی

سرمایه اجتماعی سیال، پیوندهای نرم، میراث فرهنگی ناملموس، تحلیل چگالی مکانی.

* نویسنده مسئول مکاتبات: h.esmaeeli@richt.ir

©2025 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، مفهوم سرمایه اجتماعی به یکی از ارکان بنیادین در تحلیل مناسبات اجتماعی و تبیین سازوکارهای انسجام جمعی مبدّل گردیده است (Šuriņa & Mārtinsone, 2020:178). در این میان، بخش قابل‌توجهی از ادبیات موجود، بر نمودهای ساختارمند و رسمی سرمایه اجتماعی تمرکز دارد؛ نظیر مشارکت در نهادهای مدنی، عضویت در انجمن‌ها و پیوندهایی که ذیل سازمان‌های اجتماعی تعریف‌پذیرند (Aldrich & Meyer, 2015:258). در سوی دیگر، طیفی از روابط اجتماعی که در بسترهای فرهنگی، آیینی و زیسته جریان دارند و در قالب‌های نهادیِ متعارف، به‌سختی قابل شناسایی‌اند، از منظر نظری به‌ندرت مورد مداقّه قرار گرفته‌اند (Kim & Ball-Rokeach, 2006:179).

فقدان تمایز نظری روشن میان سرمایه اجتماعی ساختاریافته و آن دسته از پیوندهایی که در زمینه‌های غیررسمی و موقتی، تکوین می‌یابند، مسئله‌ای شایان تأمل است؛ چرا که بسیاری از الگوهای انسجام اجتماعی، به‌ویژه در جوامع سنت‌محور، در قالب روابط نرم تبلور می‌یابند که الزاماً در چارچوب‌های رسمی قابل‌تحلیل نمی‌باشند (Narayan & Cassidy,2001:84). این پیوندهای سیال که در بسترهایی همچون آیین‌های بومی، بازارهای تاریخی یا مناسک دینی در جریان دارند، با وجود ماهیت گذرا و گاه ناپایدار، نقشی بنیادین در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی و تحکیم انسجام محلی ایفا می‌نمایند (Granvotter, 1973:1367).

میراث فرهنگی ناملموس، گستره‌ای فراتر از روابط آیینی دارد و شامل مجموعه‌ای از ابعاد اجتماعی، فرهنگی، دانش سنتی، مهارت‌های فنی و هنری، زبان و ادبیات محلی، رسوم و مناسک، و نمادهای معنوی است که در تعامل روزمره جوامع جریان می‌یابند (Unesco, 2021). این ابعاد علاوه بر نقش در شکل‌دهی رفتارهای فردی و گروهی، بر پایه بازتولید هویت جمعی را فراهم می‌کنند؛ بنابراین، تحلیل سرمایه اجتماعی بدون توجه به این ابعاد متنوع، ناقص خواهد بود و نمی‌تواند نقش واقعی میراث ناملموس در پویایی‌های اجتماعی را بازنمایی کند.

از آنجا که میراث فرهنگی ناملموس در بسترهای کالبدی و معماری جریان می‌یابد، بررسی آن به‌طور مستقیم با حوزه معماری و شهرسازی مرتبط است. فضاهایی همچون بازارهای تاریخی، میدان‌ها و مساجد نه‌تنها ظرف اجرای آیین‌ها و روابط اجتماعی هستند، بلکه خود در شکل‌دهی و بازتولید این روابط نقشی بنیادین ایفا می‌کنند؛ بنابراین تحلیل سرمایه اجتماعی در پیوند با میراث ناملموس، بدون در نظر گرفتن بسترهای معماری و شهری ناقص خواهد بود. این پژوهش کوشیده است با نشان دادن ارتباط میان ابعاد اجتماعی و فرهنگی با ساختارهای فضایی و معماری، به درک عمیق‌تری از نقش معماری و شهرسازی در حفاظت و پایداری میراث ناملموس دست یابد.

مطالعه این نوع از روابط، خصوصاً در پیوند با میراث فرهنگی ناملموس، زمینه ساز بازتعریف نظریه سرمایه اجتماعی در پرتو پویایی‌های فرهنگی می‌باشد. چنان‌که مفاهیم نوینی نظیر سیالیت اجتماعی (Ligocki, 2019:83)، همسو با پارادایم‌های نوظهور در حوزه مطالعات فرهنگی، بستر گسترش افق‌های مفهومی در تبیین سرمایه اجتماعی سیال‌اند.

بدین‌سان پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش بنیادین «سرمایه اجتماعی سیال به چه صورت در قالب پیوندهای نرم در زمینه‌های فرهنگی تجلی می‌یابد؟» با اتخاذ رویکردی آمیخته (کیفی–کمی) سامان یافت. به‌طوری که در بخش کیفی، با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA و تحلیل محتوای تطبیقی متون مراجع در حوزه‌های جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، مطالعات فرهنگی و سیاست‌گذاری مشارکتی، مقوله‌بندی و استخراج مؤلفه‌های کلیدی سرمایه اجتماعی سیال صورت پذیرفت. همچنین در بخش کمی، به‌واسطه کاربرد سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) و تحلیل چگالی کرنل به‌عنوان ابزاری بصری و مفهومی، الگوهای نظریِ توزیع و کارکرد پیوندهای نرم در بسترهای فرهنگی ترسیم شده‌اند. اگرچه تحلیل چگالی معمولاً در مطالعات با متغیرهای تصادفی به‌کار می‌رود، در این پژوهش به‌صورت نمادین و مفهومی به‌کار گرفته شد تا تمرکز مفهومی پیوندهای نرم و تعاملات فرهنگی–اجتماعی مرتبط با سرمایه اجتماعی سیال را بازنمایی کند.

در فرجام، یافته‌های پژوهش بیانگر نمود سرمایه اجتماعی سیال نه‌تنها در ساختارهای صلب نهادی، بلکه در تعاملات ناپیدا، زنده کنشگران در فضاهای فرهنگی–معنادار می‌باشد؛

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

امری که مستلزم بازنگری اساسی در سیاست‌گذاری‌های ناظر بر مشارکت اجتماعی و راهبردهای حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس خواهد بود.

۲. پیشینه پژوهش / چارچوب نظری

۲-۱. پیشینه پژوهش

در دهه‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی به بررسی ابعاد نوین سرمایه اجتماعی در بسترهای فرهنگی و میراث ناملموس پرداخته‌اند. همان‌گونه که پژوهش تریکاریکو و همکاران (۲۰۲۳) بیان می‌نماید، جمع‌سپاری میراث ناملموس، ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی را از طریق مشارکت فعال و داوطلبانه افراد بومی گسترش می‌دهد؛ این فرایند، با شکل‌دهی نوعی سرمایه اجتماعی پویا و منعطف با تغییرات اجتماعی سازگار می‌باشد (Tricarico, Lorenzetti & Morettini, 2023). همچنین در مطالعه‌ای در باب انجام آیین‌های سنتی در مناطق شهری چین، با تأکید بر لزوم راهبردهایی در جهت حفظ میراث ناملموس همسو با تحولات اجتماعی، به تکوین و تقویت پیوندهای اجتماعی درون‌زا و مشارکتی میان نسل‌ها می‌پردازد (Pan, 2024: 343). بدین‌سان، چارچوب منعطف و تطبیق‌پذیر این نوع پیوندها، نه در قالب ساختارهای رسمی، بلکه در سطوح میانی و سیال بروز می‌یابد و موجب ارتقای کارکردهای اجتماعی میراث می‌گردد. در همین راستا، پژوهش دیگری در تحلیل توسعه ابعاد سرمایه اجتماعی، به اهمیت رویکرد چندسطحی اشاره می‌نماید؛ به‌طوری که با مفهومی سازی سرمایه اجتماعی در سه سطح خرد، میانه و کلان، بر این نکته تأکید دارد که پیوندهای اجتماعی منعطف در سطح میانه، به‌مثابه نیروی محرکه‌ای در جهت تحولات اجتماعی نقش از پایین به بالا ایفا بر عهده دارند (Hahn, Scherer & Lebioda, 2024). بدین‌سان، با تمرکز بر دیدگاه‌های نوین در توسعه سرمایه اجتماعی، در صورت اتخاذ نگاهی سیال و انطباق‌پذیر نسبت به مفهوم سرمایه اجتماعی مواجهه با پیشامدهای فرهنگی و اجتماعی معاصر تسهیل می‌گردد؛ چراکه اثربخشی سرمایه اجتماعی با قابلیت بازتولید و سازگاری در بافت‌های گوناگون میسر می‌گردد (Chen, Yi, & Zhao, 2023:15). با بررسی پیشینه مطالعاتی، مشخص گردید که علی‌رغم پژوهش‌های متعدد در زمینه سرمایه اجتماعی، تاکنون هیچ مطالعه مستقلی به مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» نپرداخته است. بدین روی، پژوهش حاضر از حیث پرداختن به مفهومی نوظهور و تبیین نظری آن در بستر میراث فرهنگی ناملموس، واجد نوآوری و ارزش افزوده علمی محسوب می‌شود.

۲-۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۲-۱. مرور نظریه‌های سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم پرکاربرد و در عین حال مبهم در علوم اجتماعی معاصر است. نظریه‌پردازان مختلف از زوایای گوناگون به تبیین این مفهوم پرداخته‌اند و هر یک بر ابعاد خاصی از آن تأکید داشته‌اند؛ از ساختار اجتماعی و اعتماد تا شبکه‌های ارتباطی، مشارکت مدنی و روابط بین‌فردی. در این میان، پی‌یر بوردیو (Pierre Bourdieu) سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از منابع واقعی یا بالقوه می‌داند که فرد از طریق عضویت در شبکه‌ای مستحکم از روابط نسبتاً نهادینه‌شده به آن دسترسی دارد. بوردیو با نگاهی انتقادی، سرمایه اجتماعی را نوعی سرمایه‌ی قدرت می‌پندارد که از طریق انباشت و بازتولید روابط در ساختارهای نابرابر اجتماعی شکل می‌گیرد (Zembylas, 2020: 45). در مقابل، رابرت پاتنام (Robert D. Putnam) با تأکید بر جنبه‌های مثبت و مدنی سرمایه اجتماعی، آن را به‌عنوان عنصر بنیادین در عملکرد نهادهای دموکراتیک معرفی می‌نماید. به‌طوری که معتقد است؛ مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی و هنجارهای مشارکتی، اساس سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و منجر به ارتقای بهره‌وری جمعی می‌شوند (Sciolla, 2015:71). جیمز کلمن (James Samuel Coleman) نیز رویکردی میان این دو اتخاذ نموده و سرمایه اجتماعی را ابزاری معرفی می‌کند که امکان کنش جمعی مؤثر را در چارچوب ساختارهای اجتماعی فراهم می‌سازد. همچنین، کلمن بر کارکردهای سرمایه اجتماعی در تسهیل کنش اجتماعی و انتقال سرمایه انسانی تأکید دارد (Coleman, 1988:601). در حالی که نان لین (Nan Lin) تمرکز خود را بر بعد منابع در شبکه‌های اجتماعی قرار می‌دهد و سرمایه اجتماعی را «دسترسی به منابع از طریق روابط اجتماعی» بیان می‌دارد. از دیدگاه لین، موقعیت اجتماعی فرد و کیفیت پیوندهای اجتماعی (قوی یا ضعیف) نقش عدیده‌ای

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

در بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی ایفا می‌کند (Aldrich & Meyer, 2015:258).

با وجود تنوع دیدگاه‌ها در ارتباط با سرمایه اجتماعی، برخی منتقدان بر این باورند که این مفهوم از انسجام نظری و چارچوب عملی مشخصی برخوردار نیست. کلاریج (Claridge, 2025) اظهار می‌دارد که سرمایه اجتماعی اغلب مفهومی کلی و گاه متناقض تلقی می‌شود، به‌طوری‌که در بسیاری از مطالعات، بدون تبیین دقیق یا زمینه‌سازی نظری، صرفاً به‌عنوان مفهومی نظری و بدون کاربرد مورد استفاده قرار می‌گیرد (Claridge, 2018:6). در نتیجه، مرور این نظریه‌ها نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی، اگرچه در بستر روابط میان‌فردی و شبکه‌های اجتماعی ریشه دارد، اما بسته به نحوه فهم و کاربرد، از بازتولید ساختارهای نابرابری اجتماعی تا تسهیل کنش جمعی و ارتقای مشارکت مدنی امتداد می‌یابد. بدین‌سان در سال‌های اخیر، لزوم بازاندیشی در این مفهوم و توجه به جنبه‌های سیال، انطباق‌پذیر و رابطه‌محور آن (به‌جای نگاه ایستا و ساختارمحور) بیش از پیش مطرح گردیده است؛ نگرشی که در ادامه با ورود به نظریه‌ی سیالیت بیشتر واکاوی خواهد شد.

۲-۲-۲. نظریه سیالیت در علوم اجتماعی

در ابتدای قرن بیست‌ویکم، زیگمونت بومن با ارائه مفهوم مدرنیته سیال (Liquid Modernity)، چارچوبی تحلیلی در جهت تبیین وضعیت متغیر، ناپایدار و انعطاف‌پذیر جوامع معاصر پیشنهاد نمود. به تعبیر بومن، تحولات شتابان در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، زمینه‌ساز فروپاشی ساختارهای پایدار گذشته شده و نظم اجتماعی را وارد مرحله‌ای از ناپیوستگی، ناپایداری و تغییر مستمر کرده‌اند (De Luca Picione et al, 2025).

در مرحله‌ای که بومن از آن با عنوان مدرنیته صلب یا مدرنیته کلاسیک یاد می‌کند، روابط اجتماعی، جایگاه‌های طبقاتی و نقش‌های فردی، عمدتاً توسط نهادهای مستقر و باثبات تعریف می‌شدند. در مقابل، مدرنیته سیال نشان‌دهنده عصری است که در آن ساختارهای اجتماعی و هویتی، به‌طور فزاینده‌ای در معرض تغییرات سریع، موقتی و فاقد تداوم هستند (Ligocki, 2019:85). بومن این وضعیت را ویژگی بنیادی شرایط معاصر می‌پندارد که در آن، حتی ادراک از مفاهیم بنیادینی نظیر هویت، جامعه و دانش نیز دستخوش بازتعریف شده‌اند. در چنین بستر اجتماعی، مفاهیم ثبات، انسجام و ریشه‌مندی جای خود را به انعطاف‌پذیری، تحرک‌پذیری و گسست داده‌اند. همچنین بر شکنندگی و بی‌ثباتی نهادهای سنتی اجتماعی از جمله خانواده، جامعه مدنی و دولت–ملت تأکید می‌ورزد. در این زمینه، روابط اجتماعی نیز دیگر دارای انسجام نهادی سابق نیستند، بلکه تابع منطق مصرف‌گرایی، شتاب‌زدگی و گسست‌های مکرر هستند (Bauman, 2013). در چنین زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی نیز در قالب‌های ایستا و ساختاریافته تحلیل نخواهد شد. همان‌گونه که یافته‌های پژوهشی جدید، نظیر نظریه منطقه‌گرایی سیال (Fluid Regionalism)، Pasquariello Mariano, Nitsch Bressan & Theodoro Luciano, 2025:37))، بر ضرورت تحلیل روابط اجتماعی و فرهنگی در چارچوبی انعطاف‌پذیر، غیرخطی و زمینه‌محور تأکید دارند. این رویکرد بر آن است که درک نوینی از مفاهیم اجتماعی نظیر اعتماد، مشارکت و پیوندهای انسانی مستلزم تناسب با منطق سیالیت عصر حاضر می‌باشد. بر این اساس، نظریه سیالیت بومن افق تحلیلی نوینی در علوم اجتماعی گشود که بر مبنای آن می‌توان تحول‌پذیری پدیده‌های اجتماعی، ناپایداری ساختارهای هویتی، و پویایی روابط فرهنگی را به‌گونه‌ای ژرف‌تر مورد واکاوی قرار داد (جدول ۱).

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

جدول ۱. تطبیق ویژگی‌های مدرنیته صلب و سیال بر مبنای مفاهیم اجتماعی.
Table 1. Adapting the Characteristics of Rigid and Fluid Modernity Based on Social Concepts

شرح ماهیت	مدرنیته صلب	مدرنیته سیال
تعریف کلی	ثابت، ساختاریافته و پایدار	تغییرپذیر، موقتی و انعطاف‌پذیر
ساختار اجتماعی	پایدار و ثابت	شکننده و متغیر
هویت	هویت ثابت و تعریف شده	هویت ناپایدار و بازتعریف شده
روابط اجتماعی	روابط مستحکم و نهادینه	روابط موقتی، انعطاف‌پذیر و بی‌ثبات
نهادها	نهادهای ثابت و باثبات	نهادهای شکننده و ناپایدار

بنابراین، بازنگری در گونه‌های متعدد روابط انسانی – به‌ویژه آن دسته از پیوندهایی که برخلاف روابط صلب و نهادی، از ویژگی‌هایی چون انعطاف، موقتی بودن و کارکرد موقعیتی برخوردارند ضرورتی نظری می‌یابد؛ آن‌گونه که در مفاهیم معاصری همچون روابط نرم (soft ties) بازتاب یافته است.

۲-۲-۳. روابط نرم در بستر قواعد نهادینه شده پیوند اجتماعی

در چارچوب جامعه‌شناسی رابطه‌ای و نظریه میدان، پیوندهای اجتماعی تنها بر مبنای ساختارهای رسمی و تمهیدات سازمانی شکل نمی‌گیرند، بلکه در بطن قواعد فرهنگی نهادینه‌شده‌ای پدید می‌آیند که به‌عنوان الگوهای فرهنگی پیوند (Tie Blueprints) در هر میدان اجتماعی عمل می‌نمایند (Fuhse & Gondal, 2024:46). این قواعد نهادینه‌شده، نحوه کنش متقابل، نوع روابط مشروع، و شکل ساختاری شبکه‌ها را معنادار می‌سازند (شکل ۱). از این‌رو، روابط اجتماعی صرفاً بر پایه مکانیزم‌های همسان نظیر شباهت‌گرایی، تبادل متقابل، ترابط یا ترجیح به کنشگران اثرگذار قابل‌تبیین نیست، بلکه بایستی در بافت معانی فرهنگی خاص هر میدان تحلیل گردد.

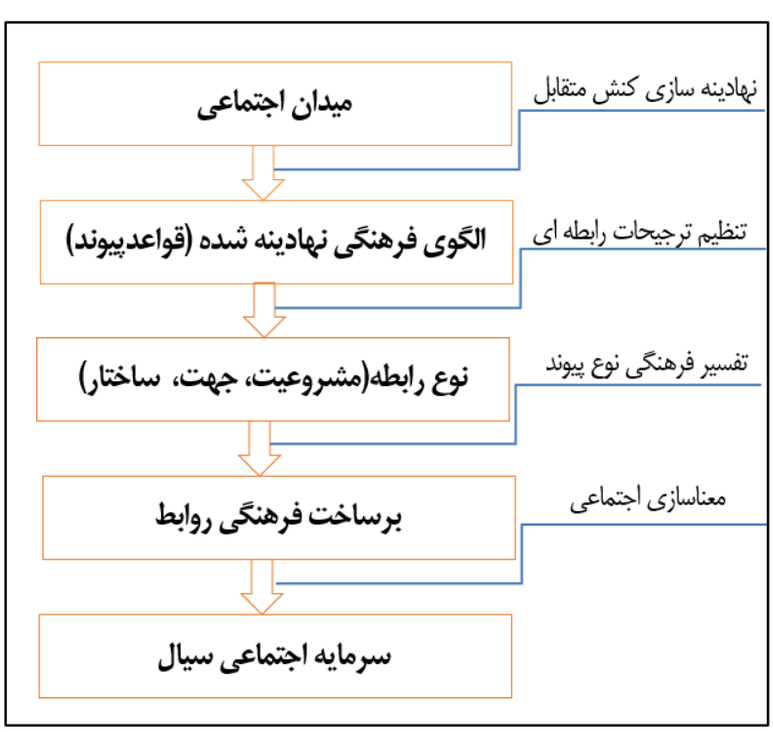

شکل ۱. نمودار مفهومی روابط نرم در بستر قواعد فرهنگی نهادینه شده.
Figure 1. Conceptual Diagram of Soft Relations in the Context of Institutionalized Cultural Rules.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

شبکه‌های اجتماعی بازتاب فرهنگ‌های خاصی هستند که معنا و انتظار را به روابط خاصی پیوند می‌دهند (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001:417). در همین زمینه، برخی روابط قواعد فرهنگی حاکم بر هر نوع پیوند، نوع، جهت، به‌صورت ساختاری غیرمتقارن تعریف می‌گردند و برخلاف دوستی، انتظار برابری در آن‌ها وجود ندارد (Bitektine, Gillespie & Lange, 2025).

به بیان دیگر، هر میدان اجتماعی حاوی مدل‌های فرهنگی خاصی در جهت رابطه‌مندی است؛ این مدل‌ها نقش چارچوب‌های تفسیری را دارند که بر اساس آن، افراد تعیین کننده برقراری نوع پیوندها هستند (Li et al, 2025). حال آنکه در روابط علمی، مکانیزم‌های ترجیحیِ پیوند به منابع پرارجاع و الگوهای اقتباسی نقش پررنگ‌تری ایفا می‌نمایند (Schüßler, Holler & Hill, 2025). حتی الگوهای ترابط (وابستگی متقابل و روابط شبکه‌ای میان اعضای شبکه اجتماعی) که در ادبیات کلاسیک شبکه به‌عنوان یک اصل عمومی معرفی شده‌اند، بسته به نوع رابطه و میدان فرهنگی ممکن است عمل نکنند یا حتی خلاف‌آمد عمل کنند (Lombardinilo, 2025:129).

بدین ترتیب، روابط نرم، به‌عنوان برساخت‌های فرهنگی معنادار، نقش بنیادینی در شکل‌گیری و تداوم سرمایه اجتماعی در زمینه‌های فرهنگی دارند. از آنجا که میراث ناملموس خود بستر زایش، تکرار و بازآفرینی الگوهای فرهنگی است، در بخش بعدی به این می‌پردازیم که چگونه روابط نرم، در فضاها و آیین‌های میراث ناملموس، پیوندهایی با چگالی اجتماعی و معنایی بالا پدید می‌آورند و چگونه این روابط به‌عنوان موتور تولید سرمایه اجتماعی سیال عمل می‌کنند.

۲-۲-٤. جایگاه روابط نرم در میراث ناملموس؛ در پرتو قواعد فرهنگی پیوند

درک روابط اجتماعی، به‌ویژه در بسترهای فرهنگی نظیر آیین‌ها، سنت‌ها و اجتماعات حافظه‌محور، بدون رجوع به منطق فرهنگی حاکم بر شکل‌گیری پیوندها مسیر نمی‌باشد. بر پایه‌ی جامعه‌شناسی رابطه‌ای و نظریه میدان، رابطه‌های اجتماعی نه صرفاً برآمده از ساختارهای صلب، بلکه برساخته‌هایی که از درون قواعد فرهنگی و طرح‌های رابطه‌مندی (blueprints for relationships) شکل می‌گیرند؛ قواعدی که در هر میدان اجتماعی، از جمله در عرصه‌های میراثی، نهادینه شده‌اند (شکل ۲) و انتظارات خاصی از نوع تعامل، ساختار پیوند و معنا دارند (Gondal, 2025:242).

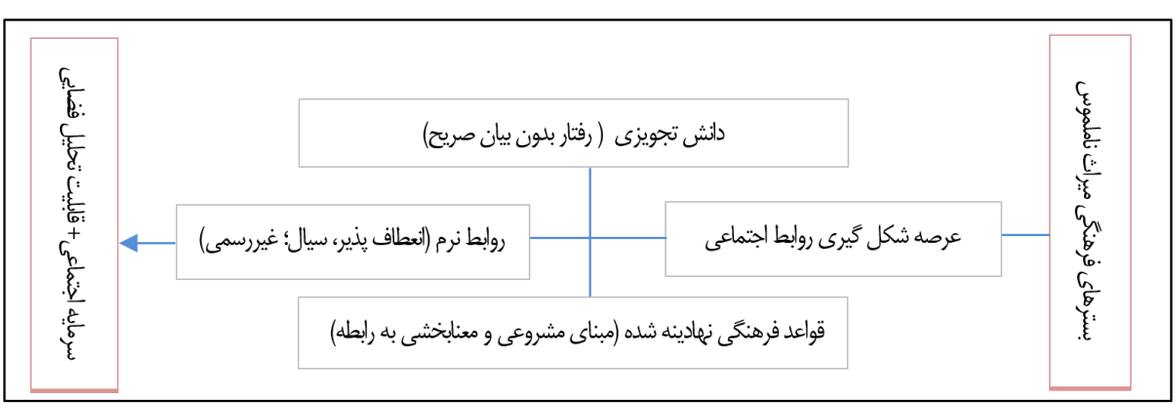

شکل ۲. منطق فرهنگی روابط نرم در میراث ناملموس
Figure 2. The Cultural Logic of Soft Relations in Intangible Heritage

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

در بسترهای میراث ناملموس، روابط اجتماعی از نوع روابط نرم‌اند؛ روابطی با ماهیت انعطاف‌پذیر، سیال و اغلب غیررسمی که در درون فضاهای آیینی، فضاهای عمومی تاریخی، یا مناسک فرهنگی جریان دارند. این روابط به‌مثابه کنش‌هایی درون‌فرهنگی، بر پایه‌ی معناهای مشترک و نقش‌های تثبیت‌شده بنا می‌شوند، نه ساختارهای سلسله‌مراتبی. از منظر فوهسه و گوندال، چنین روابطی درون میدان‌هایی که قواعد فرهنگی خاص دارند شکل می‌گیرند، و این قواعد تعیین می‌کنند که چه پیوندهایی «مناسب» یا «مشروع» محسوب می‌شوند (Fuhse & Gonda, 2024:46). به‌علاوه، روابط نرم در میراث ناملموس از الگوهای فرهنگی‌ای بهره می‌گیرند که بر اساس دانش تجویزی (Recipe knowledge) عمل می‌نمایند؛ همان که مردم بدون نیاز به بیان (نظیر رفتار مناسب در آیینی مذهبی، یا ارتباط با بزرگان در یک میدان سنتی) صریح می‌دانند (Mottershead, 2025). این دانش در تجربه زیسته افراد شکل می‌گیرد و در قالب روابط اجتماعی بازتولید می‌شود، بی‌آنکه الزاماً آگاهی نظری از آن وجود داشته باشد. بدین سبب شبکه‌های میراثی، واجد نظم خاصی از پیوندهای اجتماعی‌اند؛ نظمی که اگرچه ظاهراً بدون ساختار است، لیکن مبتنی بر قواعد نهادینه فرهنگی است که در طول زمان تثبیت شده‌اند (LOPEZ SANTOS & Ramírez Hernández, 2025:164)؛ بنابراین، روابط نرم در میدان‌های میراث ناملموس صورت‌بندی‌هایی انگاشته می‌شود که علاوه بر منبع تولید سرمایه اجتماعی سیال، از قواعد فرهنگی‌ای برمی‌خیزند که تعاملات را معنادار، تکرارپذیر، و نهایتاً قابل‌تحلیل می‌نمایند. بدین‌سان چنین پیوندهایی، اغلب همپوشانی نزدیکی با فضاهای فیزیکی میراث دارند و از طریق تحلیل فضایی (نظیر چگالی مکانی) نیز ردیابی می‌شوند.

۲-۲-۵. استنتاج مؤلفه‌های تحلیلی سرمایه اجتماعی سیال: پیوندی میان نظریه‌های کلاسیک، سیالیت و روابط نرم

در ادامه مسیر نظری ترسیم‌شده در بخش‌های پیشین که با مروری بر نظریه‌های کلاسیک سرمایه اجتماعی آغاز شد و سپس با ورود به مفهوم سیالیت در روابط اجتماعی و تحلیل میدان‌های فرهنگی ادامه یافت، اکنون تمرکز بر گونه‌شناسی نظری سرمایه اجتماعی ضرورتی بنیادین می‌یابد. تمایز میان دو نوع سرمایه اجتماعی – ساختاریافته و سیال – تنها یک تقسیم‌بندی مفهومی نمی‌باشد، بلکه بستری تحلیلی در جهت استخراج مؤلفه‌های بنیادی‌ای است که در روابط اجتماعی معاصر، به‌ویژه در بسترهای فرهنگی و آیینی، نقش محوری ایفا می‌نمایند.

در ادبیات معاصر، سرمایه اجتماعی ساختاریافته اغلب به‌عنوان شبکه‌ای از روابط رسمی، قابل پیش‌بینی و مبتنی بر نهادهای مدنی تعریف شده است که در چارچوب ساختارهای سازمانی عمل می‌کند (Wesselow, 2023:49). به‌طوری که قابل‌سنجش از طریق شاخص‌های کمی نظیر تراکم شبکه، نرخ مشارکت رسمی و اعتماد نهادی می‌باشد. در مقابل، سرمایه اجتماعی سیال، به روابط غیررسمی، منعطف و زمینه‌محوری اشاره دارد که در بسترهای فرهنگی و اجتماعی سیال شکل می‌گیرد. این‌گونه سرمایه اجتماعی، عمدتاً از طریق اعتماد بین‌فردی، حافظه جمعی و مشارکت آیینی تجلی می‌یابد (Maalouf, L., & Napolitano, 2025:17).

به تعبیر اریس–اوکامپو و همکاران (۲۰۲۵)، در حالی که سرمایه اجتماعی ساختاریافته اغلب از منطق تثبیت، نهادسازی و تداوم تبعیت می‌کند، سرمایه اجتماعی سیال تابع منطق انطباق، موقعیت‌گرایی و پویایی می‌باشد. این تفاوت نظری، در سطوح عملکردی نیز نمود می‌یابد؛ به‌طوری‌که ساختارگرایان، سرمایه اجتماعی را به‌مثابه ابزاری برای انسجام رسمی و بازتولید نظم نهادی می‌نگرند، حال‌آنکه رویکردهای سیال (جدول ۲)، آن را به‌عنوان سازوکاری در جهت تداوم فرهنگی، انسجام معنایی و تعامل موقعیتی تحلیل می‌نمایند (Campbell, 2023:108).

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

جدول ۲. چارچوب مفهومی بروز و ظهور سرمایه اجتماعی سیال در بستر میراث ناملموس بر اساس چهار مؤلفه بنیادین

Table 2. Conceptual Framework of the Manifestation of Fluid Social Capital in the Context of Intangible Heritage Based on Four Fundamental Components

سرمایه اجتماعی سیال	سرمایه اجتماعی ساختاریافته	مؤلفه‌های نظری استنتاجی	بعد مقایسه
اعتماد بین‌فردی، آیینی و مبتنی بر تجربه مشترک (Wulf, 2024)	اعتماد نهادی و رسمی (به ساختارها، قوانین و سازمان‌های مدنی) (Campbell, 2023:108)	اعتماد اجتماعی	نوع اعتماد
مشارکت آیینی، رویدادی و فرهنگی؛ مشارکت زمینه‌مند و غیردستوری (Maalouf, L., & Napolitano, 2025:17)	مشارکت رسمی در نهادهای اجتماعی، احزاب، شوراها (Wes-selow, 2023:49)	مشارکت اجتماعی	شیوه مشارکت
پیوسته با روایت‌های فرهنگی، آیین‌های تکرارشونده، حافظه محلی (Wulf, 2024)	کم‌رنگ؛ عمدتاً گسسته از حافظه تاریخی یا سنت شفاهی (Campbell, 2023:108)	حافظه فرهنگی	پیوند با حافظه فرهنگی
مکان‌مند، موقعیتی و وابسته به زمینه‌های اجتماعی خاص (Maalouf, L., & Napolitano, 2025:17)	مستقل از فضا؛ ساختارمحور و قابل‌انتقال در مقیاس کلان (Wesselow, 2023:49)	پویایی زمینه‌ای	مکان‌مندی و زمینه‌گرایی

از این رهگذر و در تداوم تحلیل روابط نرم در میدان‌های فرهنگی، در چهار مؤلفه تحلیلی بنیادین محصول مقایسه این دو گونه سرمایه اجتماعی استخراج می‌گردد. این مؤلفه‌ها – یعنی اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی و پویایی زمینه‌ای – به‌عنوان شاخص‌هایی در تبیین تفاوت‌های ساختاری و کارکردی سرمایه اجتماعی سیال و ساختاریافته عمل می‌نمایند و در بخش‌های بعد، به‌مثابه پایه‌های کدگذاری در MAXQDA و لایه‌های تحلیلی در GIS به‌کار خواهند رفت.

۳. روش پژوهش/ مواد و روش‌ها

روش تحقیق این مطالعه به‌صورت آمیخته (کیفی–کمی) طراحی شده است. در بخش کیفی، تحقیق بر مبنای چهار حوزه اصلی شامل جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، مطالعات فرهنگی و سیاست‌گذاری مشارکتی انجام می‌شود؛ این حوزه‌ها به‌طور مستقیم با چارچوب مفهومی مطالعه ارتباط دارند و مؤلفه‌های کلیدی استخراج‌شده (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی و پویایی زمینه‌ای) را تبیین می‌کنند. این حوزه‌های نظری مبنای تحلیل مفاهیم و پیوندهای نرم در بستر فرهنگی و میراث ناملموس هستند و ارتباط منطقی میان چارچوب مفهومی، تحلیل کیفی و هدف پژوهش را تضمین می‌کنند. از طریق نرم‌افزار MAXQDA، این مؤلفه‌ها استخراج شده و در تحلیل پیوندهای نرم مورد بررسی قرار می‌گیرند، به‌طوری که داده‌ها و نظریه‌های بومی در تعامل با یکدیگر تحلیل می‌شوند.

۱۲:۳۸ در بخش کمی، با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) و تحلیل چگالی کرنل، الگوهای نظری توزیع و کارکرد پیوندهای نرم به‌صورت بصری و مفهومی ترسیم خواهند شد. این رویکرد در تحلیل موقعیت‌های فضایی و تأثیر پیوندهای نرم بر جامعه محلی متمرکز می‌باشد.

۳-۱. روش انجام پژوهش

۳-۱-۱. بخش کیفی

در بخش کیفی، تحلیل سرمایه اجتماعی سیال با تمرکز بر چهار حوزه نظری انجام شد تا مؤلفه‌های اصلی استخراج و در چارچوبی نظری همسو با تبیین روابط نرم و پویای سرمایه اجتماعی سیال بازتعریف شوند.

۳-۱-۱-۱. منابع داده‌های کیفی

تحلیل سرمایه اجتماعی سیال، منابع به‌صورت هدفمند و نظام‌مند انتخاب شدند تا هم پایه نظری قوی فراهم کنند و هم پشتوانه سیاستی و عملیاتی داشته باشند. متون علمی و پژوهشی شامل مقالات معتبر داخلی و بین‌المللی، چارچوب‌های جامعه‌شناسی و فرهنگی لازم برای استخراج مؤلفه‌ها را ارائه می‌دهند. کتاب‌ها و نظریه‌های کلیدی به تعمیق درک ساختارهای مشارکتی، حافظه فرهنگی و تعاملات اجتماعی کمک می‌کنند. اسناد سیاستی و دستورالعمل‌های بین‌المللی، مبنای عملیاتی و تطبیقی برای بررسی ارتباط نظریه و عمل در زمینه فرهنگ و سرمایه اجتماعی فراهم می‌آورند. یادداشت‌های تحلیلی پژوهشگر، امکان تلفیق و تحلیل مفهومی این منابع را فراهم می‌آورد و تمام ۱۰۰۰ صفحه متن مورد بررسی در نرم‌افزار MAXQDA 2022 وارد و تحلیل شد (جدول ۳).

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

جدول ۳. منابع و اسناد تحلیل سرمایه اجتماعی سیال
Table 1. Sources and Documents for Social Capital Analysis

نوع منبع	اسناد و متون مورد بررسی	نقش و هدف بهرهگیری
مقالات علمی	انواع سرمایه (Bourdieu, 1986).	ارائه چارچوب نظری جهت استخراج مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و تعاملات اجتماعی.
	پرسش از هویت فرهنگی (Hall, 1992).	
کتابها و نظریه‌ها	تنها بازی کردن: فروپاشی و احیای جامعه آمریکایی (Putnam, 2000).	تعمیق درک ساختارهای مشارکتی و حافظه فرهنگی.
	تولید فضا (Lefebrve, 1991).	
اسناد سیاسی و بینالمللی	راهنمای اجرایی یونسکو برای حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس، شامل اصول و معیارهای مرتبط با مشارکت اجتماعی و فرهنگی (Unesco, 2021).	فراهم آوردن پشتوانه عملیاتی و تطبیق برای سیاستگذاری و تحلیل فرهنگی
	راهنمایی از برنامه توسعه سازمان ملل برای تقویت انسجام اجتماعی و تحلیل چارچوب‌های مفهومی مرتبط (UNDP, 2020).	
	کنوانسیون شورای اروپا درباره ارزش میراث فرهنگی برای جامعه، شامل اصول مشارکت فرهنگی و اجتماعی (Council of Europe, 2019).	
یادداشتهای تحلیلی پژوهشگر	یادداشتهای تحلیلی حاصل از مطالعه تطبیقی و تحلیل مفهومی	تلفیق و تحلیل مفهومی در راستای استخراج مؤلفه‌های اصلی و زیرمؤلفه‌ها

۳-۱-۲. نحوه ورود داده‌ها به MAXQDA

تمام منابع به‌صورت ساخت‌یافته وارد نرم‌افزار MAXQDA ۲۰۲۲ شدند:
متون علمی و اسناد به‌صورت فایل PDF یا ord (در مجموع حدود ۱۰۰۰ صفحه متن).
هر متن پیش از تحلیل، با مشخصات منبع‌شناختی (نوع منبع، حوزه نظری، تاریخ و نویسنده) سازمان‌دهی شد.

۳-۱-۳. مراحل تحلیل داده‌ها در MAXQDA

کدگذاری باز: از ۲۰ متن نظری، مفاهیم اولیه مرتبط با سرمایه اجتماعی سیال استخراج شد (حدود ۱۵۰ کد اولیه).
کدگذاری محوری: این کدها در قالب ۴ مؤلفه اصلی و ۱۶ زیرمؤلفه ادغام و سامان‌دهی شدند (جدول ۴).
کدگذاری اولیه به‌صورت دستی در حین مطالعه انجام و سپس در محیط MAXQDA سازماندهی گردید.

جدول ٤. مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال.
Table 4. Components and Subcomponents of Fluid Social Capital.

مؤلفه اصلی	زیر مؤلفه	تعریف/ نقش در سرمایه اجتماعی
اعتماد اجتماعی	اعتماد نهادی	اعتماد افراد به نهادها و سازمان‌ها برای تضمین حقوق، عدالت و پاسخگویی
	رضایت از خدمات	ارزیابی کیفیت و کفایت خدمات ارائه شده توسط نهادها، عامل تقویت اعتماد
	شفافیت ساختاری	وضوح و دسترسی به اطلاعات سازمانی و فرایندهای تصمیم‌گیری
	پاسخگویی	توانایی نهادها در پاسخ به نیازها و مطالبات جامعه
	عدالت اجتماعی	دسترسی برابر به منابع و فرصت‌ها در جامعه

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

مؤلفه اصلی	زیر مؤلفه	تعریف/ نقش در سرمایه اجتماعی
مشارکت اجتماعی	مشارکت داوطلبانه	حضور فعال و داوطلبانه افراد در فعالیت‌های جمعی و فرهنگی
	کنش اجتماعی	همکاری گروهی برای اهداف اجتماعی و فرهنگی مشترک
	خودسازماندهی محلی	ظرفیت جوامع محلی برای سازماندهی فعالیت‌ها بدون دخالت مستقیم نهادها
	فعالیت فرهنگی محله‌محور	برنامه‌ها و رویدادهای فرهنگی که با هویت محله‌ای همخوانی دارند
حافظه فرهنگی	روایت جمعی	ثبت و انتقال دانش و تجربه اجتماعی جمعی
	روایت شفاهی	داستان‌ها و گفته‌های غیررسمی که حافظه فرهنگی را تقویت می‌کنند
	حافظه اجتماعی	تجارب مشترک و خاطرات جمعی که پیوندهای اجتماعی را تقویت می‌کنند.
	حافظه تاریخی اماکن	حفظ و شناخت مکان‌های تاریخی و معنابخش فرهنگی
پویایی زمینه‌ای	وابستگی فرهنگی به فضا	اهمیت فضا و مکان در شکل‌دهی هویت فرهنگی و اجتماعی
	حضور در عرصه	مشارکت فعال افراد در مکان‌های عمومی و فرهنگی
	مکان‌مندی کنش فرهنگی	پیوند میان فعالیت‌های فرهنگی و مکان‌های مشخص
	تحولات فضایی و هویت جمعی	تغییرات فضا و نقش آن در شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی

کدگذاری انتخابی: الگوهای نظری استخراج‌شده در یک مدل مفهومی متمرکز، انسجام یافت.

در مرحله کدگذاری انتخابی، مفاهیم و الگوهای استخراج‌شده از کدگذاری محوری در قالب یک مدل مفهومی یکپارچه و متمرکز سامان‌دهی شدند تا روابط میان مؤلفه‌ها به‌وضوح نمایان شود. برای افزایش پایایی تحلیل، دو کدگذار مستقل ۲۰٪ از داده‌ها را به‌طور موازی کدگذاری کردند و ضریب پایایی بین کدگذاران با استفاده از شاخص Cohen's κ برابر با ۰/۸۲ محاسبه شد که نشان‌دهنده هماهنگی قوی بین کدگذاران است. نتیجه این فرایند، استخراج و بازتعریف مفهومی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال در یک ساختار نظری منسجم و بین‌رشته‌ای بود که زمینه‌ساز تدوین نظریه پیشنهادی برای تبیین شکل‌گیری و کارکرد سرمایه اجتماعی سیال در بسترهای فرهنگی فراهم می‌کند.

۳-۱-۲. بخش کمی

در بخش کمی این پژوهش، از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) به‌عنوان ابزاری مفهومی و تحلیلی بهره گرفته شده تا الگوهای نظریِ توزیع و کارکرد پیوندهای نرم در چارچوبی نمادین و غیرجغرافیایی ترسیم شوند. تحلیل GIS با توجه به بسترهای میراث فرهنگی ناملموس، شامل بازارها، مساجد و میدان‌های تاریخی، به تصویرسازی نحوه تجلی سرمایه اجتماعی سیال در فضاهای فرهنگی پرداخته است.

۳-۱-۲-۱. منابع داده‌های کمی

در جهت اجرای تحلیل کمی، داده‌های مفهومی و نمادین از منابع زیر استخراج شد:

مفاهیم نظری و کدهای استخراج‌شده از تحلیل کیفی که به‌شکل شاخص‌های نرم با قابلیت ترسیم بصری بازتعریف شدند.

داده‌های ساخت‌یافته بر مبنای روابط میان مؤلفه‌های مفهومی که در محیط GIS و با کمک تحلیل چگالی کرنل، امکان بررسی توزیع نمادین سرمایه اجتماعی را فراهم کردند.

۳-۱-۲-۲. فرایند تلفیق داده‌های کیفی و بصری

داده‌های کیفیِ استخراج‌شده به شاخص‌هایی مفهومی-تحلیلی تبدیل گردیدند که قابلیت جای‌گیری در فضای نمادین داشتند. مراحل این فرایند شامل:

تعریف موقعیت‌های نظری تعمیم‌یافته برای هر مؤلفه (عدم ابتنا بر جغرافیای واقعی، بلکه با الهام از ساختار مفهومی تحلیل‌ها).

ترجمه متغیرهایی همچون «اعتماد»، «مشارکت»، «حافظه فرهنگی» و «پویایی زمینه‌ای» به لایه‌های تحلیلی نمادین (Conceptual Layers)

تولید ماتریس روابط بین مؤلفه‌ها به‌منظور ساخت بستر بصری برای تحلیل چگالی مفهومی.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

۳-۱-۲-۳. چگالی کرنل (Kernel Density Estimation)
تحلیل چگالی کرنل به‌منظور شناسایی نقاط تمرکز مفهومی پیوندهای نرم مرتبط با سرمایه اجتماعی سیال در فضای نمادین و بستر میراث فرهنگی ناملموس صورت گرفت. اگرچه تحلیل چگالی معمولاً در مطالعات با متغیرهای تصادفی کاربرد دارد، در این پژوهش به‌صورت نمادین و مفهومی استفاده شد تا شدت و هم‌پوشانی مؤلفه‌های کلیدی استخراج‌شده از بخش کیفی (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی و پویایی زمینه‌ای) را بازنمایی کند. این مؤلفه‌ها به شاخص‌های کمی تبدیل شده و در GIS وارد شدند تا نواحی کانونی تعاملات فرهنگی و اجتماعی شناسایی شوند. نقشه‌های تولیدشده، بازنمایی بصری شدت و تراکم مفاهیم کلیدی را ارائه می‌کنند و امکان تشخیص فضاهای مستعد سیاست‌گذاری و توسعه فرهنگی را فراهم می‌آورند؛ بنابراین، کاربرد KDE در این پژوهش با تحلیل‌های آماری سنتی برای متغیرهای تصادفی متفاوت است و ابزاری مفهومی و تحلیلی برای فهم تعاملات فرهنگی و اجتماعی در چارچوب میراث ناملموس محسوب می‌شود.

٤. یافته‌ها و بحث

در این پژوهش، ۱۰۰۰ صفحه متن علمی و نظری، شامل مقالات، کتاب‌ها و اسناد سیاستی در قالب فایل‌های دیجیتال وارد نرم‌افزار MAXQDA شد. تحلیل محتوای این داده‌ها در سه مرحله‌ی کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام پذیرفت.

٤-۱. فرایند کدگذاری کیفی در نرم‌افزار MAXQDA

٤-۱-۱. کدگذاری باز (Open Coding)
در این مرحله، مفاهیم کلیدی از متون نظری به‌صورت مستقل استخراج و در قالب حدود ۱۵۰ کد اولیه دسته‌بندی شدند (جدول ۴).

جدول ٤. نمونه‌ای از کدهای اولیه استخراج شده در کدگذاری باز با استفاده از MAXQDA
Table 4. Example of Raw Codes Extracted in Open Coding Using MAXQDA.

شماره	کد اولیه	منبع (نوع، نویسنده، سال)
1	بی‌اعتمادی نهادی	مقاله، پاتنام، 2000
2	روایت‌های شفاهی	کتاب، هال، 1992
3	مشارکت داوطلبانه	مقاله، بوردیو، 1986
4	وابستگی فرهنگی به فضا	سند، یونسکو، 2021
5	ظرفیت سازی کنشگران بومی	کتاب، لفور، 1991

٤-۱-۲. کدگذاری محوری (Axial Coding)
در این مرحله، کدهای اولیه استخراج‌شده در مرحله کدگذاری باز در خوشه‌های مفهومی هم‌ارز دسته‌بندی شدند. از تجمیع این کدها، ۴ مؤلفه اصلی و ۱۶ زیرمؤلفه استخراج گردید که نمایانگر ساختار مفهومی و پیوندهای میان مفاهیم مختلف هستند. نمونه‌ای از ساختار کدگذاری محوری در جدول ۴ نشان داده می‌شود. این جدول نشان‌دهنده نحوه سازماندهی کدهای اولیه در قالب مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های مرتبط می‌باشد. این مرحله به تحلیل عمیق‌تر مفاهیم و شکل‌گیری ارتباطات بین آن‌ها کمک می‌نماید.

جدول ٥. ساختار کدگذاری محوری: دسته‌بندی کدهای اولیه به مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های مفهومی
Table 5. Axial Coding Structure: Categorizing Primary Codes into Conceptual Components and Subcomponents.

مؤلفه اصلی	زیر مؤلفه	کدهای اولیه ترکیب شده
اعتماد اجتماعی	اعتماد نهادی	بی‌اعتمادی نهادی، رضایت از خدمات، شفافیت ساختاری
مشارکت اجتماعی	مشارکت داوطلبانه	کنش جمعی، خودسازماندهی محلی، فعالیت فرهنگی محله‌محور
حافظه فرهنگی	روایت جمعی	روایت شفاهی، حافظه اجتماعی، حافظه تاریخی اماکن
پویایی زمینه‌ای	وابستگی فرهنگ به فضا	حضور در عرصه، مکان‌مندی کنش فرهنگی، تحولات فضایی و هویت جمعی

٤-۱-۳. کدگذاری انتخابی (Selective Coding)
در مرحله نهایی، ساختار کدهای محوری در قالب یک مدل مفهومی انسجام‌یافته سامان‌دهی شد که چهار مؤلفه به‌صورت مرتبط و درهم‌تنیده سرمایه اجتماعی سیال را شکل می‌دهند. مرحله نهایی کدگذاری کیفی (کدگذاری انتخابی) در، چهار مؤلفه‌ی اصلی حاصل از تحلیل محوری اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی، و پویایی زمینه‌ای در قالب یک مدل مفهومی یکپارچه تجمیع شده‌اند. این مدل نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم استخراج‌شده از داده‌های کیفی به ساختاری منسجم و درهم‌تنیده تبدیل شده‌اند که در مجموع، مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» را تبیین می‌نماید.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

این مدل مبنایی نظری در جهت تحلیل تعاملات فرهنگی و اجتماعی در بافت‌های متغیر و غیرثابت فراهم می‌سازد.

٤-٢. تحلیل کمی

٤-٢-١. مرحله اول: منابع داده و تبدیل مفاهیم کیفی به شاخص‌های نرم

مفاهیم نظری و کدهای استخراج‌شده از تحلیل کیفی در محیط نرم‌افزار MAXQDA، به‌منظور فراهم‌سازی امکان تلفیق با داده‌های کمی، در قالب شاخص‌های نرم بازتعریف شدند و به سطح نمادین قابل‌سنجش در محیط سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) انتقال یافتند. در این مرحله، گزینش کدهایی نظیر «اعتماد نهادی»، «مشارکت داوطلبانه» و «روایت جمعی» به‌عنوان متغیرهایی با ظرفیت تحلیلی، زمینه‌ساز ترسیم پیوند میان لایه‌های مفهومی و ابعاد فضامند سرمایه اجتماعی سیال گردید.

٤-٢-٢. مرحله دوم: فرایند تلفیق داده‌های کیفی و بصری در محیط GIS

شاخص‌های نرم استخراج‌شده از کدهای کیفی به داده‌های تحلیلی نمادین به سبب بازنمایی فضامند مفاهیم بنیادین در قالب لایه‌های نقشه‌ای و روابط فضایی در محیط نرم‌افزار GIS انجام شد. به‌صورتی که داده‌های به‌دست‌آمده از مرحله نخست به‌صورت فایل‌های اکسل ساختاریافته، شامل متغیرهای مکانی و مفهومی به سیستم وارد شده‌اند تا برای تولید نقشه‌های تحلیلی آماده‌سازی شوند (شکل ۳).

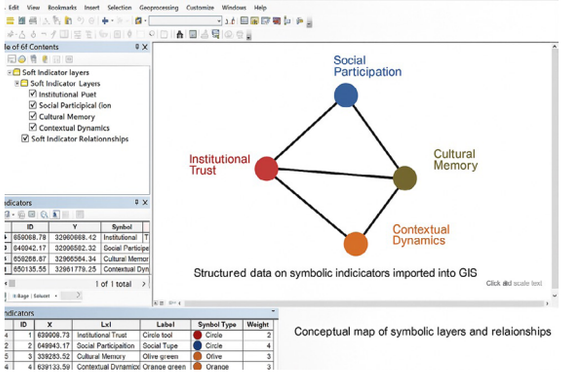

شکل ۳. ترسیم ماتریس روابط مفهومی و نقشه نمادین مؤلفه‌ها

Figure 3. Drawing the Matrix of Conceptual Relations and the Symbolic Map of the Components.

در این بخش، روابط بین مؤلفه‌ها (مانند اعتماد نهادی، مشارکت داوطلبانه، حافظه فرهنگی، و پویایی زمینه‌ای) در قالب یک نقشه مفهومی بازنمایی شده است. هر مؤلفه به‌صورت یک لایه‌ی نمادین تعریف شده و روابط بین آن‌ها با استفاده از خطوط اتصال و وزن‌دهی مفهومی، ساختار تحلیل فضامند را شکل داده است. این مرحله اساس تلفیق نظریه و فضا را فراهم می‌سازد و زمینه را برای تحلیل‌های آماری مکانی فراهم می‌نماید.

٤-٢-٣. مرحله سوم: تحلیل چگالی کرنل (Kernel Density Analysis) و تلفیق با داده‌های کیفی

در بخش کمی پژوهش، از تحلیل چگالی کرنل (KDE) برای شناسایی تمرکزهای مفهومی پیوندهای نرم مرتبط با سرمایه اجتماعی سیال استفاده شد. هدف این تحلیل، تعیین نواحی مفهومی‌ای است که بیشترین شدت و هم‌پوشانی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در آن‌ها مشاهده می‌شود. این روش با در نظر گرفتن وزن مفهومی هر شاخص، امکان نمایش بصری نقاط کانونی مفاهیم کلیدی و تعاملات نرم اجتماعی را فراهم می‌کند. دامنه کاربرد این روش برای تحلیل‌های معماری، شهرسازی و برنامه‌ریزی فرهنگی مناسب است، چرا که بازنمایی الگوهای اجتماعی–فضایی و نقاط بحرانی فرهنگی را امکان‌پذیر می‌سازد.

• شاخص‌سازی داده‌های کیفی

مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های استخراج‌شده از MAXQDA شامل:

• اعتماد اجتماعی: اعتماد نهادی، رضایت از خدمات، شفافیت ساختاری، پاسخگویی و عدالت اجتماعی

• مشارکت اجتماعی: مشارکت داوطلبانه، کنش جمعی، خودسازماندهی محلی و فعالیت فرهنگی محله‌محور

• حافظه فرهنگی: روایت جمعی، روایت شفاهی، حافظه اجتماعی و حافظه تاریخی اماکن

• پویایی زمینه‌ای: وابستگی فرهنگی به فضا، حضور در عرصه، مکان‌مندی کنش فرهنگی و تحولات فضایی و هویت جمعی

این مؤلفه‌ها به شاخص‌های کمی تبدیل شدند و هر شاخص وزن مفهومی مختص خود داشت تا شدت حضور مفهومی هر مؤلفه در تحلیل لحاظ شود (شکل ۴).

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

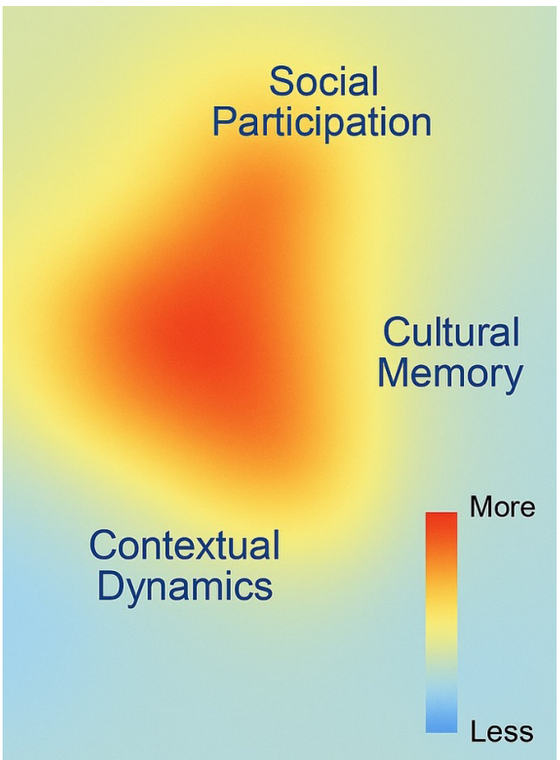

شکل ٤. نقشه چگالی کرنل مؤلفه‌های نرم در بستر تحلیل فضایی
Figure 4. Soft Component Kernel Density Map in Spatial Analysis.

بدین منظور، داده‌های به‌دست‌آمده از تحلیل کرنل با کدهای کیفی استخراج‌شده در MAXQDA هم‌پوشانی داده شد. این تلفیق، امکان خلق لایه‌ای مفهومی را فراهم ساخت که در آن مؤلفه‌های کلیدی سرمایه اجتماعی (نظیر اعتماد، مشارکت و حافظه فرهنگی) به‌صورت نشانگان بصری در فضا پدیدار می‌شوند. بدین‌سان در شکل ۶، نه‌فقط بازتاب داده‌ها، بلکه بیانگر پیوندهای زنده، پویا و تاریخی میان مردم و فضاست.

• ورود داده‌ها به GIS و تحلیل KDE
• نرم‌افزار: ArcGIS Pro 3.2
• نوع کرنل: Gaussian
• پهنای باند / Bandwidth: ۵۰۰ متر با روش Silverman
• فضای مختصات (CRS): EPSG:4326
• رزولوشن سلول / واحد خروجی: ۳۰×۳۰ متر
• کنترل اثر لبه و حساسیت‌سنجی: اعمال شد.

چندین سناریوی متفاوت پهنای باند و نوع کرنل بررسی شد و نتایج با داده‌های کیفی هم‌پوشانی داده شدند تا پایایی تحلیل افزایش یابد.

• تفسیر بصری نتایج

تراکم مفهومی روابط نمادین با طیف رنگی بازنمایی شد:

• نواحی قرمز و نارنجی: بیشترین تراکم مفهومی و هم‌پوشانی کدهای کیفی، شناسایی به‌عنوان کانون‌های فرهنگی–اجتماعی یا نواحی مستعد سیاست‌گذاری.
• نواحی زرد و سبز: تراکم متوسط، با امکان ارتقا به سطوح بالاتر در صورت تقویت تعاملات فرهنگی یا نهادی.
• نواحی آبی روشن تا تیره: کمترین تراکم و فقدان ارتباط میان مؤلفه‌ها، نمایانگر گسست در شبکه تعاملات اجتماعی.

تلفیق با داده‌های کیفی

لایه‌های KDE با کدهای کیفی استخراج‌شده از MAXQDA هم‌پوشانی داده شدند تا یک لایه مفهومی غنی ایجاد شود. این لایه، شدت و پراکندگی مؤلفه‌های کلیدی سرمایه اجتماعی سیال را به‌صورت بصری نمایش می‌دهد و پیوندهای زنده، پویا و تاریخی میان مردم و فضا را بازتاب می‌کند (شکل ۵).

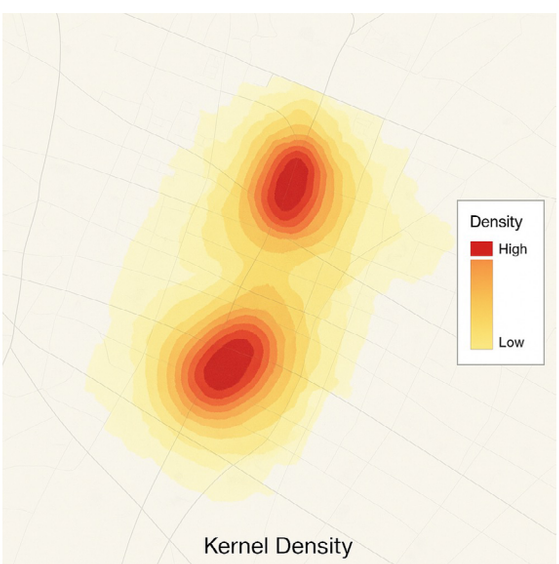

شکل ۵. نقشه نقاط بحرانی در ساختار سیال سرمایه اجتماعی
Figure 5. Map of Critical Points in the Fluid Structure of Social Capital

• لکه‌های پررنگ و متراکم: بیانگر هم‌پوشانی بالای کدهای کیفی و تمرکز مفاهیم هستند و به‌عنوان کانون‌های فرهنگی–اجتماعی شناسایی شده‌اند.
• مرزها با هاله‌های رنگی ملایم‌تر: بیانگر نواحی در آستانه تبدیل به کانون نرم بوده و نیازمند مداخله فرهنگی یا

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

تسهیل‌گری اجتماعی هستند.

یافته‌های این بخش، حاصل رویکردی میان‌رشته‌ای مبتنی بر تحلیل آمیخته داده‌ها است. در مرحله کیفی، مفاهیم بنیادین استخراج شدند و ساختاری سیال و زمینه‌مند از سرمایه اجتماعی نمایان شد. در مرحله کمی و فضایی، مفاهیم کیفی به داده‌های کمی قابل‌تحلیل تبدیل و با تحلیل KDE به نقشه‌های تراکم مفهومی تبدیل شدند. این نقشه‌ها امکان شناسایی کانون‌های ارتباطی و فضاهای بالقوه‌ی سیاست‌گذاری را فراهم می‌آورند و نشان‌دهنده توانمندی این روش برای مطالعات معماری، شهرسازی، طراحی شهری و تحلیل اجتماعی–فرهنگی هستند.

٤-٣. جمع‌بندی یافته‌ها و مدل مفهومی

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که سرمایه اجتماعی سیال علاوه بر قالب‌های نهادی و ساختارمند، در بطن تعاملات نرم، روابط آیینی، حافظه‌های فرهنگی و فضاهای معماری–تاریخی تجلی می‌یابد. تحلیل کیفی منجر به شناسایی چهار مؤلفه‌ی اصلی: اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی و پویایی زمینه‌ای شد که هر یک در قالب چند زیرمؤلفه، ابعاد گوناگون پیوندهای اجتماعی را تفسیر مینمایند. این مؤلفه‌ها در مرحله‌ی کدگذاری انتخابی در قالب یک مدل مفهومی انسجام یافتند تا سازوکار شکل‌گیری سرمایه اجتماعی سیال نمایان شود (شکل ۶).

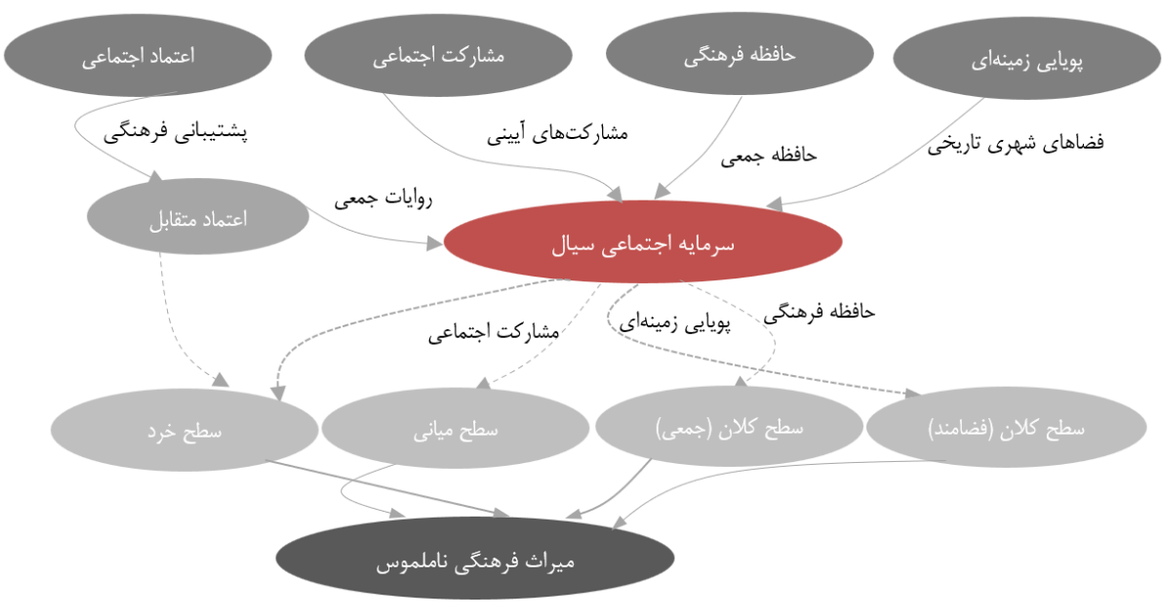

شکل ٦. مدل مفهومی بستر کنش‌های اجتماعی در تولید و بازتولید سرمایه اجتماعی سیال.

Figure 6. Conceptual model of the context of social actions in the production and reproduction of fluid social capital.

بر اساس مدل مفهومی، سرمایه اجتماعی سیال در سه سطح تجلی می‌یابد:

۱. سطح خرد (فردی) که در آن اعتماد متقابل، روایت‌های شفاهی و تجربه‌های زیسته نقش کانونی ایفا می‌کنند؛

۲. سطح میانی (جمعی) که در آن مشارکت‌های آیینی، فعالیت‌های فرهنگی محله‌محور و حافظه‌های مشترک تقویت‌کننده‌ی انسجام اجتماعی‌اند؛

۳. سطح کلان (فضامند) که فضاهای شهری و معماری تاریخی همچون بازارها، مساجد و میدان‌ها، بستری زنده برای بازتولید این روابط فراهم می‌سازند.

مدل مفهومی استخراج‌شده نشان می‌دهد که میراث فرهنگی ناملموس (مجموعه‌ای از آیین‌ها، بلکه شبکه‌ای زنده از کنش‌های اجتماعی و فضامند) ظرفیت بالایی در تولید و بازتولید سرمایه اجتماعی سیال دارد. این نتیجه‌گیری با تحلیل کمی مبتنی بر GIS و نقشه‌های چگالی کرنل پشتیبانی شد که نشان داد تراکم مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سیال عمدتاً

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

در پیرامون فضاهای واجد میراث ناملموس پدیدار می‌شود.

تمایز این پژوهش با مطالعات پیشین در آن است که برخلاف رویکردهای نهادمحور و ساختارگرایانه که سرمایه اجتماعی را در قالب نهادهای رسمی، شبکه‌های سازمانی یا شاخص‌های کلان اقتصادی جست‌وجو می‌کنند، این مطالعه نشان داد که جوهره‌ی سرمایه اجتماعی در روابط غیررسمی، حافظه‌های جمعی و بسترهای فرهنگی–معماری نهفته است. بدین‌سان، مدل پیشنهادی مقاله گامی فراتر از چارچوب‌های موجود برداشته و با تأکید بر ماهیت سیال، فضامند و آیینی پیوندهای اجتماعی، افق تازه‌ای برای تحلیل و سیاست‌گذاری در حوزه میراث فرهنگی ناملموس گشوده است.

۵. نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین نظری مفهوم «سرمایه اجتماعی سیال» در بستر میراث فرهنگی ناملموس، کوشید تا گونه‌ای از پیوندهای نرم اجتماعی را آشکار سازد که در قالب‌های رسمی و نهادینه قابل‌شناسایی نیستند. یافته‌ها نشان دادند که این نوع سرمایه اجتماعی در روابط آیینی، تعاملات روزمره، حافظه‌های جمعی و فضاهای فرهنگی–تاریخی تجلی می‌یابد و برخلاف ماهیت موقتی و ناپایدارشان، واجد کارکردهای پایدار در تقویت اعتماد، انسجام و تاب‌آوری اجتماعی هستند. از منظر روش‌شناختی، پژوهش با اتخاذ رویکردی آمیخته (کیفی–کمی) گامی نو در ترکیب تحلیل محتوایی و بازنمایی فضامند برداشت. در بخش کیفی، چهار مؤلفه کلیدی شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حافظه فرهنگی و پویایی زمینه‌ای از میان بیش از ۱۵۰ کد اولیه استخراج شدند و در قالب یک مدل مفهومی انسجام یافتند. در بخش کمی نیز، این مؤلفه‌ها به شاخص‌های نرم کمی تبدیل و با تحلیل چگالی کرنل (KDE) در محیط GIS به لایه‌هایی مفهومی بازنمایی شدند. نقشه‌های حاصل نشان دادند که تراکم بالای مؤلفه‌ها عمدتاً در پیرامون فضاهای واجد میراث ناملموس (نظیر بازارهای تاریخی، میدان‌ها، مساجد و اماکن آیینی) پدیدار می‌شود و این فضاها بستر بازتولید و پایداری سرمایه اجتماعی سیال هستند.

نوآوری این پژوهش در سه سطح قابل‌شناسایی است. نخست، روشن ساختن این واقعیت که سرمایه اجتماعی سیال برخلاف مدل‌های کلاسیک، در بطن روابط غیررسمی، آیینی و روزمره شکل می‌گیرد. دوم، تبیین نقش انعطاف‌پذیری و سیالیت این نوع سرمایه در بازسازی اعتماد، انسجام و تاب‌آوری اجتماعی به‌ویژه در شرایط متغیر و بحرانی. سوم، پیوند میان سرمایه اجتماعی سیال و میراث فرهنگی ناملموس که افق تازه‌ای برای تلفیق نظریه‌های اجتماعی با ابعاد فضایی، معماری و شهری فراهم می‌آورد.

از نظر کاربردی، نتایج این پژوهش بر ضرورت بازاندیشی در راهبردهای حفاظت از میراث فرهنگی ناملموس تأکید دارد. این میراث نه صرفاً به‌عنوان مجموعه‌ای از رسوم و آیین‌ها، بلکه به‌مثابه زیرساخت اجتماعی–فرهنگی باید فهم شود که ظرفیت تولید انسجام و سرمایه اجتماعی را دارد؛ بنابراین، برنامه‌ریزی شهری، طراحی معماری و سیاست‌های فرهنگی می‌توانند با تکیه بر مدل ارائه‌شده در این پژوهش، زمینه‌ای برای تقویت سرمایه اجتماعی سیال فراهم سازند. به‌ویژه، توجه به فضاهای عمومی تاریخی و آیینی به‌عنوان کانون‌های تولید و بازتولید روابط اجتماعی، می‌تواند بنیانی برای صیانت و پایداری میراث ناملموس در بسترهای معاصر باشد.

در جمع‌بندی، این پژوهش نشان داد که سرمایه اجتماعی سیال علاوه بر ساختارهای صلب نهادی، در بستر تعاملات پویا و چندلایه فرهنگی معنا می‌یابد. مدل مفهومی ارائه‌شده در این پژوهش نیز نشان داد که جریان سرمایه اجتماعی سیال، هم‌زمان در ابعاد اجتماعی–فرهنگی و در فضاهای معماری و شهری همچون بازارها، میدان‌ها، مساجد و مجموعه‌های تاریخی تحقق می‌یابد. بر این اساس، مدل مفهومی می‌تواند مبنای توسعه نظریه‌ای نوین درباره پیوند میان میراث ناملموس و کنش اجتماعی باشد و هم‌زمان، راهنمایی عملی برای سیاست‌گذاری فرهنگی، حفاظت معماری و برنامه‌ریزی شهری فراهم آورد.

سپاسگزاری

نویسندگان این پژوهش حمایتی فراتر از مشارکت مستقیم نویسندگان دریافت نکرده‌اند و مورد خاصی برای قدردانی جداگانه گزارش نمی‌شود.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

مشارکت نویسندگان

ایده‌پردازی: ح.ا.س. و ر.پ.؛ روش‌شناسی: ح.ا.س.؛ نرم‌افزار: ر.پ.؛ اعتبارسنجی: ح.ا.س. و ر.پ.؛ تحلیل رسمی: ح.ا.س.؛ تحقیق و بررسی: ر.پ.؛ منابع: ر.پ.؛ مدیریت و تنظیم داده‌ها: ح.ا.س. و ر.پ.؛ نگارش پیش‌نویس اولیه: ح.ا.س.؛ بازبینی و ویرایش متن: ر.پ.؛ تصویرسازی داده‌ها: ح.ا.س.؛ نظارت: ح.ا.س.؛ مدیریت پروژه: ح.ا.س. تمامی نویسندگان نسخه منتشر شده مقاله را مطالعه کرده و با آن موافقت نموده‌اند.

هیچ‌گونه تأمین مالی برای این مطالعه دریافت نشده است.

تأمین مالی

ین پژوهش هیچ‌گونه بودجه خارجی دریافت نکرده است. هزینه پردازش مقاله (APC) توسط نویسندگان تأمین شده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع را اعلام نمی‌کنند و هیچ‌گونه تأمین‌کننده‌ای در طراحی مطالعه، جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل داده‌ها، نگارش مقاله یا تصمیم‌گیری برای انتشار نتایج نقشی نداشته است.

دسترسی به داده‌ها و مواد

داده‌های پشتیبان این مقاله در صورت درخواست از نویسنده مسئول قابل‌دسترسی است.

منابع

References

Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. American behavioral scientist, 59(2), 254-269. DOI:https://doi.org/10.1177/0002764214550299.

Bauman, Z. (2013). Liquid modernity. John Wiley & Sons.

Bitektine, A., Gillespie, N., & Lange, D. (2025). From the Evaluator's Perspective: A Functional Approach to Social Judgments. Academy of Management Review, (ja), amr-2020. DOI: https://doi.org/10.5465/amr.2020.0405.

Bourdieu, P. (2011). The forms of capital. (1986). Cultural theory: An anthology, 1(81-93), 949.

Campbell, D. E. (2023). Social Capital in a Divided America: The Relationship between Economic Bridging and Affective Polarization. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 708(1), 102-120. DOI: https://doi.org/10.1177/00027162241228121.

Chen, F., Yi, Y., & Zhao, Y. (2023). The effect of social capital at the community and individual levels on farmers' participation in the rural public goods provision. Agriculture, 13(6), 1-17. DOI: 10.3390/agriculture13061247.

Claridge, T. (2018). Criticisms of social capital theory: and lessons for improving practice. Social capital research, 4(2), 1-8. DOI: 10.5281/zenodo.8008320.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. American journal of sociology, 94, S95-S120. DOI: http://www.jstor.org/stable/2780243.

Council of Europe. (2019). Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Retrieved from https://rm.coe.int/1680083746.

De Luca Picione, R., De Fortuna, A. M., Balzani, E., & Marsico, G. (2025). Trajectories of the notion of liminality: Identity, border, threshold, affectivity, and spatio-temporal processes of transformation. Culture & Psychology, 1354067X251315735. DOI: 10.1177/1354067X251315735.

Fuhse, J. A., & Gondal, N. (2024). Networks from culture: Mechanisms of tie-formation follow institutionalized rules in social fields. Social Networks, 77, 43-54. DOI: https://doi.org/10.1016/j.socnet.2021.12.005.

Gondal, N. (2025). Relational meaning in social network analysis. In Handbook of Culture and Social Networks (pp. 239-250). Edward Elgar Publishing. DOI: https://doi.org/10.4337/9781803928784.00026.

Granvotter, M. S. (1973). The strength of weak ties. American journal of sociology, 78(6), 1360-1380.

Hahn, I. S., Scherer, F. L., & Lebioda, L. (2024). Social Responsibility and Businesses at the Base of the Pyramid in Brazilian Multinational Companies: Intersection in a Meso-level Perspective. BBR. Brazilian Business Review, 21(3), e20221270. DOI: https://doi.org/10.15728/bbr.2022.1270.en.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

Narayan, D., & Cassidy, M. F. (2001). A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory. Current Sociology, 49(2), 59-102. DOI:10.1177/0011392101049002006.

Pan, Y. (2024). Strategies for the Preservation and Sustainable Development of Huayin Laoqiang Opera as Urban Intangible Cultural Heritage. Cultura: International Journal of Philosophy of Culture and Axiology, 21(2), 330-360.

Pasquariello Mariano, K. L., Nitsch Bressan, R., & Theodoro Luciano, B. (2025). Liquid Regionalism: A Conceptualisation. In Liquid Regionalism in the Americas: An Analysis of Contemporary Regional Developments (pp. 35-62). Cham: Springer Nature Switzerland.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon and Schuster.

Schüßler, A., Holler, C., & Hill, Y. (2025). Do you prefer to collaborate with students pursuing the same goals?–A network analysis of physical education classes. British Journal of Educational Psychology. DOI:10.1111/bjep12757.

Sciolla, L. (2015). Rileggere Putnam: Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Parolechiave, 23(2), 69-78. DOI: 10.7377/82309.

Šuriņa, S., & Mārtinsone, K. (2020, May). Conceptualization of social capital in cross-sectional design studies: Rapid review of literature. In Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference (Vol. 7, pp. 177-186). DOI: https://doi.org/10.17770/sie2020vol7.4973.

Tricarico, L., Lorenzetti, E., & Morettini, L. (2023). Crowdsourcing intangible heritage for territorial development: a conceptual framework considering Italian inner areas. Land, 12(10), 1843. DOI:10.3390/land12101843.

UNESCO. (2021). Operational directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Retrieved from https://ich.unesco.org/en/directives.

Hall, S. (1992). The Question of Cultural Identity. Modernity and its Futures.

Kim, Y. C., & Ball-Rokeach, S. J. (2006). Civic engagement from a communication infrastructure perspective. Communication Theory, 16(2), 173-197. DOI:10.1111/j.1468-2885.2006.00267.x.

Lefebrve, H. (1991). The production of space. Basil Backwell.

Li, M., Zhang, J., & Jin, L. (2025). Opinion Dynamics Considering Matthew Effect With Time Delays and Stubborn Influence in Social Networks. IEEE Transactions on Network Science and Engineering. DOI:10.1109/TNSE.2024.3389741.

Ligocki, D. T. (2019). Bauman's Theory of Liquid Modernity. Research Methods for Social Justice and Equity in Education, 81-89. DOI:10.1007/978-3-030-05900-2_7.

Lombardinilo, A. (2025). "Society at Large Is Heteronomous": Cornelius Castoriadis and the Poietic Creation. Italian Sociological Review, 15(1), 129-129.

LOPEZ SANTOS, J. O. N. A. T. H. A. N., & Ramírez Hernández, J. J. (2025). Social Network Analysis as a Methodological Resource for the Study of Territorial Sustainability. Redes, revista hispana para el análisis de redes sociales, 36(2), 163-177. DOI: https://doi.org/10.5565/rev/redes.1068.

Maalouf, L., & Napolitano, R. (2025). Community agency and heritage recovery in climate-vulnerable historic districts: lessons from Riverine Montpelier, Vermont. International Journal of Heritage Studies, 1-25. DOI: https://doi.org/10.1080/13527258.2025.2484689.

McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. Annual review of sociology, 27(1), 415-444. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415.

Mottershead, R., Subu, M. A., Habeb, M., Alonaizi, N., Bani-Issa, W., Dias, J. M., ... & Harrison, C. (2025). A Social Constructionist Influenced Scoping Review of Addictions, Deviance and Crime: Biopsychosocial Perspectives for the Emerging Forensic Mental Health Nursing and Healthcare Services of the Middle East. F1000Research, 14, 120. DOI: 10.12688/f1000research.160802.1.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]

United Nations Development Programme (UNDP). (2020). Strengthening social cohesion: Conceptual framing and programming implications. Retrieved from https://www.undp.org/publications/strengthening-social-cohesion-conceptual-framing-and-programming-implications.

Wesselow, M. (2023). Not All Social Capital Is Equal: Conceptualizing Social Capital Differences in Cities. Urban Science, 7(2), 49. DOI: https://doi.org/10.3390/urbansci7020049.

Wulf, C. (2024). Handbook on Intangible Cultural Practices as Global Strategies for the Future. Springer Nature.

Zembylas, M. (2020). Emotional capital and education: Theoretical insights from Bourdieu. In Bourdieu and Education (pp. 41-61). Routledge. DOI:10.1111/j.1467-8527.2007.00390.x.

[DOI: 10.61882/ciauj.10.2.634]